

הרב יגאל הראיה

דין ביצי חרקים

ראשי פרקים:

- א. הצגת הבעיה
- ב. האיסור בביצת השרץ
- ג. "פירשא בעלמא"
- ד. רחישא
- ה. ביטול ברוב
- ו. סיכום

א. הצגת הבעיה

חלק מן החרקים הנמצאים במזון, מקורם בביצים שהוטלו במזון ע"י חרקים בוגרים. הבעיה בה אנו רוצים לדון היא, האם גם ביצי החרקים אסורות באכילה כמו החרקים עצמם?

שאלה זו עשויה להיות רלוונטית במקרים בהם הצלחנו להפטר מן החרקים אך לא מהביצים, כגון, בקמח שבדרך כלל ניתן לנפותו ולהסיר ממנו את החרקים אך לא את הביצים.

מקרה אחר בו תתכן השלכה לשאלה זו הוא מקרה של קטניות שנתנגעו בזמן איחסונם לאחר הקטיף. במקרה זה ההלכה היא שהקטניות מותרות באכילה עם החרקים שבתוכם, פרט לחרקים שבקעו מן הקטניות¹; ויש לבדוק האם הביצים שנמצאות על גביהם אסורות יותר מהם?

1. ע'י חולין (סו ע"ב): "על הארץ – להוציא את הזיזין שבעדשים ואת היתושין שבכליסין ותולעת שבתמרים ובגרוגרות", ופירש רש"י: "דמותרים, דלאו על הארץ שורצין אלא בתוך העדשה". ובשרש"ע (יו"ד סי' פד סעי' ח): "ואם שהה הפרי לאחר שנעקר י"ב חודש אוכל בלא בדיקה". אם הזחלים בוקעים מן הביצים על גבי הקטנית ואח"כ מכרסמים בקטנית ונכנסים פנימה, נראה שעדיין אינם נקראים "שורץ על הארץ" כיון שגם ע"ג הקטנית חשוב כמקום גידולם (ומכ"ש בקטניות בהן הזחל נוקב את הביצה במקום דיבוקה ואינו רואה פני האויר). ע"י פמ"ג (סי' פד: שפ"ד ס"ק לא, מש"ז ס"ק יא) שכתב שחרקים כאלו היינו רביתייהו והם כחלק מן הפרי כל זמן שלא פרשו אל הכלי (או לפני אחר). וכ"כ: בשו"ת בית שלמה (סי' קנד דף סב ע"א), וע"י מש"כ בערוה"ש (סעי' מה-מו) לענין חרקים המתהווים על גבי ערימת קמח או מלח או בין זרעי חיטה

על כל פנים, לא נדון כאן על ביצים שלשם זיהויים יש להשתמש במיקרוסקופ או בזכוכית מגדלת; בעיה זו כבר נידונה במקומות אחרים ואין כאן מקומה².

ב. האיסור בביצת השרץ

נאמר בגמ' (חולין סד ע"א):

אמר מר: חלבון וחלמון מעורבים זה בזה – בידוע שהיא ביצת השרץ. למאי הלכתא? אמר רבא: שאם ריקמה (רש"י: נוצר השרץ בתוכה) ואכלה, לוקה עליה משום "שרץ השורץ על הארץ". הראשונים נתקשו, מדוע הגמ' מחייבת על אכילת ביצת השרץ משום "שרץ השורץ על הארץ", דווקא אם השרץ החל להתרקם בתוכה, ואינה מחייבת על כל ביצתה משום שיוצאת מן הטמא, ו"היוצא מן הטמא טמא", (כמבואר בבכורות דף ה ע"ב ובשו"ע י"ד סי' פא)? רוב הראשונים³ תירצו ש"היוצא מן הטמא" אמנם אסור אך אין לוקין עליו, ואילו סוגייתנו עיקר חידושה הוא חיוב המלקות, שאם הביצה רוקמה ה"ז בגדר שרץ הארץ ממש שיש בו מלקות. וכך לשון הרשב"א (חולין סד ד"ה שאם): ואם תאמר, לענין אכילה ולענין מלקות למה לי ריקמה, הא קיי"ל דכל היוצא מן הטמא – טמא? ... י"ל דלענין מלקות איצטריך דנהי דאסירא באכילה, אבל מילקא לא לקי עלה. והרמב"ם ז"ל כן כתב פרק שלישי של מאכלות אסורות, שכל מאכל היוצא ממין מן המינים האסורים שלוקין על אכילתו – הרי אותו מאכל אסור באכילה מן התורה, כגון חלב בהמה וחיה הטמאים, וביצי עוף ודג הטמאים, שנאמר: "את בת היענה" – זו ביצתה. וה"ה לכל האסור כיענה ולכל הדברים הדומים לביצה.

אמנם התוס' (ד"ה שאם) לא תירצו כתירוצי הזה, וכנראה משום שסבורים שלוקין גם על "היוצא מן הטמא" ודלא כהרמב"ם⁴, וע"כ פירשו התוס' שבביצים אין איסור "היוצא מן הטמא" בכלל, וזאת מאחד משני טעמים:

מאוסמים. ועי' חזו"א (י"ד סי' יד ס"ק ה, ועי' ס"ק ו) שכתב דהיינו דווקא כשיש זיקה בין החרק לבין הפרי ששם הוא ביתו ונעים לו, מה שאין כן אם מיד כשנוצר דרכו לעזוב את הפרי – הוא אסור אפילו בזמן שהוא על גביו.

2. בענין זה ראה מה שכתבו: חב"א (כלל לח, בינ"א ס"ק מט), ערוה"ש (י"ד סי' פד סעי' לו), שו"ת טוטר"ד (תני' קונ"א סי' נג), שו"ת יחזה דעת (ח"ד סי' מז), שו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' קכב), אמונת עתיך (גליון 6 עמ' 14).

3. ומזה: הרמב"ן הרשב"א והר"ן בחידושיהם לחולין (סד ע"א).

4. ויש לציין שלדעת המגיד משנה גם להרמב"ם אין מקור מפורש שאין לוקין על "היוצא מן

א. כשהותרו ביצים של עוף טהור מאיסור אבר מן החי, הותרו גם ביצי עוף טמא מאיסור "היוצא מן הטמא".

ב. ביצים שמהם מתפתח השרץ נעשות משכבת זרע ולא מבשר ודינם כגבלה שסרחו ו"כפירשא בעלמא"; ולכן אינן אסורות משום היוצא מן הטמא⁵. ולכן באה הגמרא להשמיענו שאעפ"י שאין בביצים איסור משום "היוצא מן הטמא", מ"מ, ביצת שרץ מרוקמת אסורה משום "שרץ השורץ", אבל ביצה שאינה מרוקמת אינה אסורה לדעת תוס'⁶.

והנה הרמב"ם (בהל' מאכ"א) לא העתיק את הדין המפורש בגמרא שביצת השרץ שרוקמה לוקין עליה משום שרץ הארץ, אבל פוסק (פ"ג ה"ח):
ביצת עוף טמא **שהתחיל האפרוח להתרקם בה** ואכלה, לוקה משום אוכל שרץ העוף.

וכתב המג"מ (שם) שמקור דינו של הרמב"ם הוא בסוגייתנו; וכשם שלוקים על אכילת ריקום של שרץ הארץ בתוך ביצתו, כך לוקים על ריקום של אפרוח טמא בתוך ביצתו⁷. נמצא שאכן פסק הרמב"ם כסוגייתנו לענין ביצה מרוקמת; ומסתבר שגם ביצה שאינה מרוקמת אסורה לדעתו משום "היוצא מן הטמא", כפי שכתב הרמב"ם (מאכ"א פ"ג ה"א) לענין ביצת היענה וביצי עוף ודג הטמאים.

נמצא שלרוב הראשונים (פרט לשיטת התוס') ביצת השרץ אסורה לפחות מדין "היוצא מן הטמא" ואם רוקמה בתוכה אף לוקין עליה מדין "השרץ השורץ".

הטמא" אלא מכוח קושיית הראשונים הנ"ל, ואע"פ שהרמב"ם דרש זאת מן הפסוק "מבשרם לא תאכלו" – על בשרם אתה לוקה – אעפ"כ, אסמכתא בעלמא היא שהסמיך הרמב"ם.

5. בטעם זה מפקפקים התוס' בעצמם, משום שידוע שהביצים מעורות מתחילה בגידים וע"כ י"ל שחשובים כבשר.

6. הרשב"א והר"ן (לחולין סד ע"א) כתבו שלדעת התוס' ביצה שלא ריקמה אין בה איסור **ראורייתא**, ומשמע שעכ"פ אסורה מדרבנן. אולם בתוס' לא נזכר שיש בה איסור מדרבנן.

7. אולם הרשב"א בחידושו משיג על הרמב"ם וסובר שאין לוקין על ביצת עוף טמא המרוקמת, כמו שאין לוקין על שרץ העוף הנמצא בקטניות כל עוד לא פרש מהקטנית, וכמו ששנינו בברייתא (חולין סו ע"ב): "להוציא היתושין שבאבלוסין". ויש לתרץ לדעת הרמב"ם דשאני יתושים שבקטניות ובפירות שכל עוד הם בתוך הפרי בטלים הם לפרי ואינם קונים שם לעצמם אלא ביציאתם; אבל אפרוח שמרוקם בתוך ביצתו אעפ"י שהוא סגור בביצה אין הוא בטל אל הקליפה אלא הקליפה בטלה אליו וכבר קנה שם "שרץ העוף" אף בעודו בתוף הקליפה. ועכ"פ משמע שגם הרשב"א מודה שביצה המרוקמת באפרוח אסורה משום היוצא מן הטמא ולא פליג אלא לענין מלקות.

ג "פירשא בעלמא"

ולכאורה יש לומר שגם הראשונים החולקים על התוס' וסוברים שביצת השרץ אסורה גם משום "היוצא מן הטמא", מודים, שביצים של חרקים נחשבות כ"פירשא בעלמא". שהרי לא שייך בהם מה שכתבו הראשונים (עי' תוס'): "שמעורות בגידים וחשובות כבשר", כדוגמת ביצי עוף טמא שכשהם מחוברות באשכול הביצים הם ממש כבשר; אבל ביצי החרקים בין לפני הטלתן (כשהם בשחלות הנקבה) ובין לאחר הטלתן, הרי הם מאוסות ואינן ראויות לאכילה והרי הם כצואת ופרש החרקים.

וכך יש לדייק מלשון הרמב"ם (מאב"א פ"ג ה"א) שכתב: "כל מאכל היוצא ממין מן המינים האסורים... הרי אותו המאכל אסור באכילה מן התורה". הרי שהדגיש הרמב"ם שרק "מאכל" אסור משום היוצא מן הטמא, אבל ביצי חרקים, שאינן עומדות למאכל, ייחשבו ל"פירשא בעלמא". והרי זה כדוגמת חלב (בפחה) שבקיבת בהמה טמאה, שכתב הרמב"ם (פ"ד ה"ט) שהוא כשאר טינופת שבגוף; וכדוגמת "עור הבא כנגד פניו של חמור" (פירש רש"י: כעין שיליא שהחמור נולד בו) ומי רגליים של בהמה טמאה, שכתב הרמב"ם (פ"ד ה"ב) שדינם כפרש⁸.

ואם תאמר שיש לחוש שמא נתרקמה תולעת בתוכן ואסורות משום שרץ הארץ – יש לומר דעד כאן לא אמרה הגמרא שביצת השרץ שריקמה לוקין עליה אלא בשרצים שיש להם ביצים גדולות, שהריקום שבתוכן ניכר לעין, וכמו שהעמיד רש"י (בסוגיא הקודמת) ב"ביצי צב ולטאה", אבל ביצי חרקים המצויים בקטניות או בקמח, שהן קטנות ואי אפשר להכיר את הריקום שבהן – אין בהם איסור משום שרץ השרץ.

מאיך גיסא מצאנו בתשובת מהר"ם בן חביב (שר"ת קול גדול סי' סא) שדן בדינם של ביצי זבובים, ודן בסוגיא הנ"ל ובראשונים, והסיק כדלהלן:

כללא דמילתא דלרש"י והרמב"ם ביצי הזבובים אסורים מן התורה, ולדעת התוס' שרו מן התורה. ונקטינן כרש"י והרמב"ם דרבים נינהו, ומה גם באיסור תורה. ולפיכך הזבובים המטילים ביציהם בבשר בימות החמה, והם כמו גרעיני חרדל לבנים, צריך לבדוקם ולהדיח הבשר יפה יפה, שלא יישאר אפילו אחד. ומיהו יש אומרים דהני גרעינים לבנים שמטילים הזבובים בבשר בימות החמה, אינם ביצי זבובים אלא מרוקם וצואתם מתהווים, והראיה שאינם נעשים זבובים אלא תולעים, וא"כ

8. ואפילו לדעת הפוסקים שאוסרים מי רגליים של בהמה היינו משום שיש בני אדם השותים מי רגליים של חמור "משום דמעלו לירקונא" (בכורות ז ע"ב), הלכך לאו פרש גמור הוא, כן כתב הב"י (סי' פא); אבל ביצים אלו, שאין מי שאוכלן ודאי דמו לעור הבא כנגד פניו של חמור דלכו"ע חשיב פירשא בעלמא.

כל עוד שלא נעשו תולעים הוו כפירשא בעלמא ושרו, וצ"ע. ושומר נפשו ירחק מהם.

דבריו של המהר"ם בן חביב הועתקו להלכה ע"י כמה מהאחרונים⁹, ומדבריו מוכח שדין ביצי זבובים ושאר חרקים, כדין ביצת השרץ המבואר בגמרא ובראשונים הנ"ל, והן אסורות באכילה מן התורה אפילו קודם ריקום, כדעת רוב הראשונים משום "היציצא מן הטמא", כביצת עוף טמא; וזה שלא כמו שהוכחנו שיש לדונם כ"פירשא בעלמא"?

ונראה לומר, שגדר "פירשא בעלמא" שייך להאמר במקום שאסרה התורה בעלי חיים שדרך בני אדם לאוכלם כגון: חיות, עופות ודגים טמאים; ובוה מסתבר שאין כוונת התורה לאסור אלא את החלקים הראויים לאכילה ולא את החלקים שאינם ראויים לאכילה אפילו כאשר הם נוצרים מתוך האיסור; כגון, שליית החמור ומי רגליו (לדעת הרמב"ם) וחלב הנמצא בקיבת בהמה טמאה (אעפ"י שמקורו בבהמה המינקת שגם היא בהמה טמאה); אבל באיסורי שרצים שאסרה התורה גם שרץ שבעצמו מאוס לאכילה, א"כ גם ביציו של השרץ שנוצרים ממנו אסורים כמוהו ולא שייך להתירם משום "פירשא בעלמא".

ועוד יש לומר, שגדר "פירשא בעלמא" הוא דווקא דבר שהוא פסולת שאין לבעל החיים צורך בו ולכן הוא מפרישו ומשליכו, כגון מי רגליו (לדעת הרמב"ם), צואתו, רירו ושליית עוברו (עור הבא כנגד פניו של חמור); אבל החלב (בפתח) והביצים אינם מופרשים ממנו כפסולת וכדבר שאין לו צורך בו, ומתוך כך נחשבים כחלק מגופו; וזו הסיבה שאסר מהר"ם בן חביב את ביצי הזבובים.

ד. "רחישה"

והנה אם אכן גם ביצי החרקים המרוקמות אסורות משום "שרץ הארץ", א"כ יש להבין מאי שנא ביצה זו מתולעים ממש? שהרי ביצה זו אסורה אעפ"י שחיותה אינה ניכרת כיון שאינה זזה, ואילו לגבי התולעים עצמם שלא ריחשו, מצינו שנחלקו הראשונים על תולעים שמקומם צר בתוך הקטנית ואין להם מקום לרחוש: רש"י (חולין סז ע"ב ד"ה באביה) כתב שדווקא תולעת המהלכת ורוחשת בתוך הפרי אסורה; ומשמע מדבריו שאם לא ריחשה, מותרת. וכן כתבו התוס' (שם ד"ה דייקא), ומתוך כך התיירו לאכול גרגרי פול שיש בהם תולעים שעדיין לא רחשו, בלא בדיקה. אולם הרמב"ן, הרשב"א והר"ן (בחדושים לחולין סז ע"ב) חלוקים וסבורים שאף תולעת שלא ריחשה, אסורה¹⁰.

9. כדבריו פסקו המחזיק ברכה (יו"ד סי' פד ס"ק לו) והובחי צדק (סי' פד אות קכו) וכף החיים (יו"ד סי' פד ס"ק קנח). ועי' צבי לצדיק (יו"ד סי' פד סעי' ו ד"ה ופעמים) שכתב כן מדנפשיה.

10. ועי' רמב"ם (מאכ"א פ"ב הטי"ו) שמשמע שדעתו כרמב"ן והרשב"א.

בשׁו״ע (סי' פד סעי' ו) פסק כדעת המתירים, וכתב:

תולעים הגדלים בפירות בעודם במחובר, חשוב כשורץ על הארץ, ואסור, אע"פ שלא פירש והוא שריחש. אבל תולעים הנמצאים בפולין ואפונים תחת הקליפה, והקליפה משחרת עליהם מבחוץ, וכשמסירין הקליפה מוצאים היבחושיין תחתיהם – מותרים, לפי שהם מונחים במקום צר, ולא קרינן בהו השורץ על הארץ כל זמן שלא ריחשו. אבל הנמצאים בשרביטין, אסורים, שיש להם מקום לרחוש¹¹.

והנה, לדעת המתירים תולעים שלא ריחשו, א"כ כל שכן שיש להתיר את ביצי חרקים, שוודאי לא רחשו אפילו כשהן מרוקמות בתוכן. ולא תהא הביצה חמורה מן החרק עצמו¹²!

אבל נראה יותר שדעת הראשונים הנ"ל להתיר שרץ שלא רחש דווקא כשהוא בתוך הפרי, שכל עוד לא רחש, לא הבדיל את עצמו להיקרא לו שם "שרץ" וחשיב כחלק מגוף הפרי, מה שאין כן בביצת השרץ המונחת על הארץ וכדו' שיש לה שם של ביצת השרץ; והואיל וריקמה – אסורה משום שרץ הארץ, ואין תנאי הרחישה מעכב אלא כשהיא מונחת בתוך הקטנית וכחלק מגוף הקטנית¹³.

וכך יש ללמוד מדברי החזו"א (סי' יד ס"ק ה), שכתב:

הנה ודאי מודים התוס' (ההולכים בשיטת רש"י) דנולד בארץ ולא ריחש אסור, אלא זה שתחת הקליפה שאינו ראוי עדיין לרחישה לא הוי בכלל שורץ על הארץ לדעת תוס'. ושורץ על הארץ אינו דווקא על מחובר, דגם שורץ על התלוש הוי בכלל שורץ על הארץ. וא"כ הדין נותן דנולד על התלוש וראוי לרחישה אע"פ שלא ריחש אסור, אלא דנולד בפירי מתבטל אל הפירי ואינו בכלל שרץ כל זמן שלא פירש. ומסתבר דדווקא כשהוא בתוך הפרי ונעים לו ביתו תוך הפרי... אבל אם התחוה על הפרי ואין לו שום קן ובית על הפרי והוא מטייל תיכף בכל סביביו, אף שעדיין לא טייל אינו בכלל להוציא זיזין שבעדשים.

11. והרמ"א (תורת חטאת כלל מו) כתב שלכתחילה יש לחוש למחמירים ולנקות הפולין מאותם תולעים שלא רחשו אך בדיעבד שכבר נתבשלו אין לאסור התבשיל.

12. בדומה לשאלתנו אפשר למצוא גם בשו"ת הרשב"א (סי' רעה) שהקשה על רש"י ממה שאנו אוסרים ביצת תרנגולת כשנמצא דם בבחלמון הביצה אעפ"י שאין כאן אלא תחילת ריקום ("שדי תכלא בכולא").

13. וכך יש לפרש כוונת היש"ש (חולין פ"ג סי' קא) שכתב ליישב דברי המתירים וז"ל: "כי בתוך הארץ הוא עיקר שריצתה ומיד שנברא נקרא שרץ השורץ על הארץ, מה שאין כן בפרי אינה דומה לשרץ השורץ על הארץ אפילו במחובר, אלא אחר רחישתו". וכיוצ"ב תירץ בשו"ת שבת הלוי (ח"ז סי' קכד אות ב ד"ה איברא).

והנה מתחילת דברי החזו"א עולה, שחרק הנמצא בתוך הפרי ולא ריחש, מותר, משום שאינו ראוי לרחישה, מה שאין כן בחרק הנמצא על גבי הפרי וראוי לרחוש, אך לא ריחש מאיזו סיבה, שהוא אסור. ולפי זה אכן קיימת שאלתנו, שביצה שאינה ראויה לרחישה צריכה להיות מותרת. אבל מהמשך דבריו נראה שחרק שבתוך הפרי ואינו רחש – מותר, משום שהוא בטל לפרי. וא"כ שפיר יש לומר שביצה שהיא מחוץ לפרי, כגון על גבי הקטנית, או כנידון המהר"ם בן חביב שהביצים היו על הפשר וניכרות, אעפ"י שאין בכחם לרחוש הרי הן אסורות.

אמנם מדברי ערוה"ש (סי' פד סעי' נו) ניתן ללמוד תירוץ עקרוני יותר, שתנאי ה"רחישה" אינו נצרך בביצה לכו"ע, מכיון שאין באפשרותה לרחוש, ועל כן היא אסורה גם קודם הרחישה, וכך לשונו:

ואין זה מן התימא דבריקום לא בעי ריחוש וביצירתו כולו בעי ריחוש, כיון דבריקום לא שייכא ריחוש כלל.

אכן לדיון זה אנו נזקקים רק אם נאסור את ביצי החרקים משום "שרץ הארץ", אך אם נאמר שביצי החרקים אסורות רק משום "היוצא מן הטמא" – נראה שאין שייכות כלל ל"רחישה" על מנת שהביצה תאסר, כיון שאין איסורה מחמת שהיא "שרץ" אלא מכוח אימה.

ואכן כאשר תצא מן הביצה תולעת חדשה, הרי היא משנה את דינה, שמעתה אינה נידונה יותר בדין "היוצא מן הטמא" כמו הביצה, משום שמשעה שנולדה נעשית היא עצמה "שרץ", כאימה, ואז דינה קל יותר, שאינה אסורה עד שתרחוש (לדעת המתירים); ואם נולדה בפירות תלושים, הרי אינה אסורה עד שתפרוש כמשפט התולעים הנולדים בתלוש. ואין לתמוה על זה, שהרי פנים חדשות באו לכאן, ואף ביצת היענה, משנולדה – הרי היא נידונה כעוף טמא ולא מדין "היוצא מן הטמא".

ה. ביטול ברוב

ומכל מקום נראה שאף לדעת מהר"ם בן חביב הסובר שביצי תולעים אסורות, היינו דווקא כשהם ניכרות על גבי המזון, כמו בנידון שאלתו. אבל ביצים המעורבות במזון, הרי הם בטלות. ואעפ"י שחרקים שלמים הנמצאים במזון אינם בטלים כיון שהם חשובים כ"בריה" (שו"ע סי' פד סעי' י, סי' ק סעי' ד) הביצים הנמצאות במזון ואינן ניכרות (כגון בקמח) אינן חשובות כבריה.

ואעפ"י שמדברי הרמב"ם (הל' מאכ"א פט"ו הי"ט) משמע שביצה שנמצא בה אפרוח חשובה "בריה" ואינה בטלה. ועי' בית יוסף (יו"ד ריש סי' ק) שמסתפק אם ביצה שאין בה אפרוח אבל יש בה דם, חשיבא בריה, משום ד"שדא תיכלא בכולה"¹⁴, נראה

14. ועי' ש"ך (סי' ק ס"ב) שכתב בשם תשובת מהרלב"ח (בדפוסים שלנו סי' פח) שגם ביצה שיש

דהיינו דווקא אם נאסור את ביצי החרקים מדין "שרץ השורץ", אבל כיון שהדעת נוטה שהן אסורות לכל היותר מדין "היוצא מן הטמא" בלבד, כיון שאין ריקומן ניכר, א"כ ודאי לא חשיבי בריה, ושפיר בטלים ברוב.

ועוד, שאף אם נאמר שיש בביצי החרקים איסור משום "השרץ השורץ" (כשכבר רוקמו בתוכם), יש לומר שלרוב קוטנן לא החשיבו אותן חכמים כבריה לענין ביטול ברוב. שהרי אפילו לגבי החרקים עצמם מצאנו את דעת המשכנות יעקב (הביאו ערוה"ש י"ד סי' ק סעי' טז) הסובר שבריה האסורה היא כשעומדת בעינה וניכרת, אבל אם מעוצם קטנותה נאבד ממשה והוא דבר המתערב ממש ונדבק בפת או בתבשיל ואי אפשר להפרידן כלל כמו המילבין הקטנים ולא יהיה לעולם בעין בפני עצמו, רק תמיד בתערובת לא נודע מקומם איה – לא נאמר עליו דין בריה שאני, כיון שאין לו מקום בפני עצמו¹⁵.

ואף שלמעשה מוכח מהרבה פוסקים שאינם מודים למשכנות יעקב, מ"מ היינו משום שס"ל שחשיבות בריה היא משום שלוקין עליה בכל שהוא ולכן אין להבחין בין בריה גדולה לקטנה (עי' ט"ז סי' ק ס"ק א). אבל בביצה, אפילו אם באנו לחוש שהיא מרוקמת מ"מ מסתבר שאין מלקות כי אם על ריקום הניכר, ואילו בביצי חרקים אין הריקום ניכר; וכיון שאין מלקות על ביצי חרקים מסתבר שלכו"ע אינם נחשבים כבריה¹⁶.

וכדברינו כן מצאנו בשו"ת רב פעלים (ח"א י"ד סי' טז ד"ה ועתה), שכתב: אבל נידון שאלתכם שהוא ביצים שהטילו הזבובים, אפילו לדעת האוסר אותם¹⁷, אין להם דין בריה ובטלים בשישים; דהא אפילו ביצת נבלה וטרפה, אם אין לה אפרוח, אין לה דין בריה, ורק אם יש בה אפרוח דאית בה חיותא יש לה דין בריה כמו שכתב בשו"ע (סי' ק סעי' א), וא"כ

בה רק דם שהוא תחילת ריקומו של אפרוח חשובה בריה, ודחה דבריו דודאי לא חשיבא בריה כיון שאין בה חיותא.

15. ואמנם ערוה"ש (סי' פד סעי' טז-יז) פיקפק על חידוש זה של המשכנ"י, אבל כתב מדיליה שבביטול דרבנן לא גזרו על הדברים המאוסים כנמלים חבובים: "דהן אמת דאכילה בפנ"ע חייב מלקות, מ"מ חכמים כשגזרו מפני זה שלא יהיה להם ביטול, א"א שיגזרו על דברים המאוסים". והוסיף, שאין עיקר טעם בריה משום שלוקין על אכילתה, אלא מפני חשיבותה כחיה"ל, וכל שאינה חשובה, משום מאיסותה, לא גזרו על ביטולה. מאידך עי' שו"ת רב פעלים (ח"ד י"ד סי' ח, בדף כז ע"ד ד"ה ודע) שיצא נגד סברת ערוה"ש.

וראה בשו"ת אנגר"מ (י"ד ח"ד סי' ב), שדעתו נוטה להקל לגבי ביטול בתערובת של חרקים קטנים שאינם נראים להדיא לעיניים, שאין להם דין בריה, וצירף גם דברי הערוה"ש בענין בריות מאוסות, וכן דעת הראשונים שיש ביטול לבריה בקרוב לאלף.

16. ועי' ט"ז סי' ק ס"ק א) דספק בריה לקולא. ועי' שו"ת מחזה אליהו (סי' צה).

17. כוונתו למחלוקת המובאת בדברי מהר"ם בן חביב לעיל על זהוים של הביצים.

אפילו לדעת האוסרים כאן, דחשיבי להו ביצי הזבובים וגופם איסורא ואינם פירשא – הרי אלו בטלים בשישים.

ו. סיכום

נראה שאזהרתו של המהר"ם בן חביב להישמר מפני ביצי הזבובים היא דווקא כגדון ידידיה שהביצים נראות ע"ג הבשר ואינן בטלות, ואכן אם רואים ביצים כאלו על גבי הקטניות מבחוץ, אין לבשלן כמות שהן כיון שהם ניכרות לעין¹⁸, מלבד שאם יש בהם קטניות שכבר נקובות שצריך להסירן מחשש שהתולעים שבהם יפרשו בעת הבישול (כמבואר בשו"ע סי' פד סעי' ח).

אולם אין לחוש לביצים של חרקים (כל שהוסרו מהמזון החרקים או שהם עצמם לא פרשו), אם הן מעורבות במזון ואינן נראות, כגון: בקמח, בתוך הקטניות או בתוך מזון טחון.

18. ועי' חכמת אדם (כלל נא סעי' א), שכתב: "אם יוכל להכיר האיסור – אינו בטל אפי' באלף... כיון שיכול להכיר האיסור ולהסיר אפי' ע"י טורח גדול".

וכיוצ"ב כתב הישועות יעקב (מובא בדרכי"ת ס"ק קלא) שכל שיש אדם אחד בעולם שיכול להכיר התולע ע"י טורח גדול ולהסירו מן ההיתר – אינו בטל. ובחזו"א (י"ד סי' יד ס"ק ו) כתב: ש"אם העין מכירתו כשיפגשנו, אע"פ שאין כוח באדם לחפש אחרי – חשיב כאיסור הניכר". רצ"ע דאם יחוש כל אדם שמא ראייתו אינה טובה ושמא יש משהו בעולם שיכול להכיר את האיסור, נמצא שביטלנו כל דיני ביטול? ויותר מסתבר לומר שאין לו לדיין אלא מה שענינו רואות וכיון שהוא אינו מכיר הרי הם בטלות. ועי' שו"ת מחזה אליהו (סי' פט אות ב).